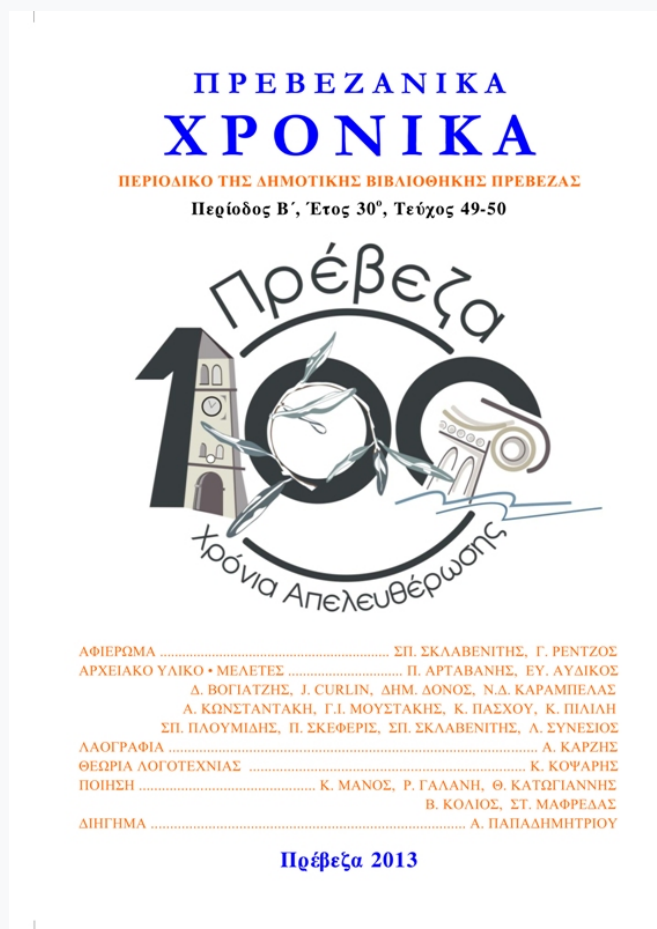

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 49-50 (2013)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 49-50 (2013)

Ο πανηγυρικός λόγος του μητροπολίτη Ιωακείμ και αφηγήσεις Πρεβεζάνων που βίωσαν την απελευθέρωση

Λάζαρος Στ. Συνέσιος

doi: [10.12681/prch.28570](https://doi.org/10.12681/prch.28570)

Copyright © 2021, Λάζαρος Στ. Συνέσιος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Συνέσιος Λ. Σ. (2021). Ο πανηγυρικός λόγος του μητροπολίτη Ιωακείμ και αφηγήσεις Πρεβεζάνων που βίωσαν την απελευθέρωση. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (49-50), 171-182. <https://doi.org/10.12681/prch.28570>

*Ο πανηγυρικός λόγος του μητροπολίτη Ιωακείμ
και αφηγήσεις Πρεβεζάνων που βίωσαν
την απελευθέρωση*

Η 21^η Οκτωβρίου 1912 υπήρξε ένα γεγονός που δίχως άλλο θα εντυπωνόταν βαθιά στη μνήμη και τη συνείδηση των κατοίκων της Πρέβεζας που βίωσαν την απελευθέρωση της πόλης. Έχει λοιπόν ιδιαίτερη σημασία να παρακολουθήσουμε τις μαρτυρίες και τις εντυπώσεις των κατοίκων της πόλης που υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες ενός ιστορικού γεγονότος το οποίο σηματοδοτούσε μια νέα σελίδα τόσο για την πόλη όσο και για τους ίδιους. Για τον λόγο αυτόν, και μέσα στο πλαίσιο των αναζητήσεών μου για ιστορικές πηγές σχετικές με την απελευθέρωση,¹ αναζήτησα αρχειακές ή δημοσιευμένες μαρτυρίες των κατοίκων της πόλης. Έτσι, πέρα από τις πηγές που απόκεινται σε στρατιωτικά αρχεία, και τα οποία παρουσιάζουν τα πολεμικά και διπλωματικά γεγονότα από την πλευρά των στρατιωτικών πρωταγωνιστών, εντόπισα μια σειρά μαρτυριών οι οποίες είτε προέρχονται απευθείας από ιδιωτικά αρχεία συμπολιτών μας, είτε καταγράφηκαν μεταγενέστερα από τρίτους, και δημοσιεύθηκαν στον τύπο.

Στο παρόν άρθρο εκδίδεται ο λόγος του μητροπολίτου Ιωακείμ, το σημείωμα του Σπύρου Τσαΐμου, οι αφηγήσεις των Ηλία Βασιλά, Ευκλείδη Τσακαλώτου, οι οποίοι βίωσαν άμεσα τις ιστορικές εκείνες ώρες. Μαζί με αυτές δημοσιεύονται και οι αναμνήσεις ενός Ηπειρώτη εθελοντή, του Σπυρίδωνα Βασίλη ή Παπά, που συμμετείχε στα πολεμικά γεγονότα.

Εκτός των ανωτέρω, υπάρχουν άλλες δύο πολύτιμες «πρεβεζάνικες» πηγές. Πρόκειται για το *Ημερολόγιο 1893-1912* του Ιωάννη Μ. Ρέντζου,² καθώς

¹ Βλ. τον πρόλογο του άρθρου μου «Η απελευθέρωση της Πρέβεζας σύμφωνα με τις μαρτυρίες των στρατιωτικών αρχείων», στον παρόντα τόμο, 125.

² Απόσπασμα των αναμνήσεων του Ι. Ρέντζου από το *Ημερολόγιο* του περιλήφθηκε σε σχετική επετειακή ομιλία του γράφοντος το 1992 για τα 80 χρόνια από την απελευθέρωση της πόλης η οποία και δημοσιεύθηκε στο ανά χειράς περιοδικό, βλ. ΣΥΝΕΣΙΟΣ 1993. Το ημερολόγιο αυτό είχα δει το 1987 και είχα λάβει φωτοαντίγραφα ύστερα από ευγενική παραχώρηση του γιου του Ιωάννη Μ. Ρέντζου, Δημητρίου Ι. Ρέντζου. Ο πρώτος τόμος του ημερολογίου αυ-

και για την έκθεση του Δημητρίου Σκέφερη, υποπροξένου της Ρωσίας, η οποία και αναδημοσιεύεται στον παρόντα τόμο από το αρχείο του Δημητρίου Πέτριτς, συγγενούς του Δ. Σκέφερη.³

Ιωακείμ Β',⁴ Μητροπολίτου Νικοπόλεως και Πρεβέζης, *Λόγος έκφωνηθείς ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Νικοπόλεως κατὰ τὴν δοξολογίαν, τὴν γενομένην ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Πρεβέζης ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ*⁵

Καθὼς ὁ τυφλὸς Τωβὶτ ἄμα τῇ ἐπιχρίσει τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ὑποδειχθείσης χολῆς ἠσθάνθη πάραυτα τὰ λευκώματα καταπίπτοντα ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῇ ἀναβλέψει αὐτοῦ προσέπεσε τῷ εὐεργέτῃ Θεῷ καὶ κατεφίλησε τὸν σωτήρα αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῇ σήμερον ἐπιχρίσει τῶν ὀφθαλμῶν μας διὰ τοῦ λυσιπύνου φαρμάκου τῆς ελευθερίας καὶ τῆς σωτηρίας αἰσθανόμεθα τὰ μὲν λευκώματα τῆς μακρᾶς καὶ πικρᾶς δουλείας καταπίπτοντα, ἐπαναβλέποντες δὲ τὸ σωστικὸν φῶς τοῦ ζωογόνου ἡλίου, δοξολογοῦμεν τὸν λυτρωτὴν ἡμῶν Θεὸν τὸν οὕτω τὰ καθ' ἡμᾶς προβλεψάμενον.

Ἄλλὰ καὶ τῇ φιλοστοργιότητι ἡμῶν Μητρὶ Ἑλλάδι, τῇ ἐξαποστειλάσῃ ὑμᾶς πρὸς ἀπολύτρωσιν καὶ σωτηρίαν ἡμῶν ἐκ τῶν πικρῶν δοκιμασιῶν καὶ τῶν ἀδιαλείπτων μαρτυριῶν, ὡς καὶ πρὸς ἀπόμαξιν τῶν συνχῶν δακρύων ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, ὕστερον ἀπὸ ὅλην τὴν προσφορὰν εἰς τὸν ἱερὸν αὐτῆς βωμὸν τοσοῦτων ἡρώων καὶ ἐθνομαρτύρων, χάριτας ὅ,τι πλείστας ὁμολογοῦμεν διὰ τὴν ἀείποτε ἐνδεικνυμένην φιλοστοργίαν πρὸς ἡμᾶς, τρανωτέρα ἀπόδειξις τῆς ὁποίας ἀπὸ τὴν ἐνταῦθα παρουσίαν ὑμῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

Δι' ὃ καὶ καταφιλοῦντες ὑμᾶς ἐπιφωνοῦμεν: «Εὐλογημένη ἡ εἴσοδος ὑμῶν εὐαγγελιζομένων τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν».

Εὐλογοῦμεν τὰ ὀνόματα ὑμῶν καὶ συμπάσης τῆς περὶ ὑμᾶς ἱερᾶς φάλαγγος τῶν μεγαλοψύχων ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι ἔρχεσθε μετὰ θάρρους καὶ παρρησίας

τού δημοσιεύθηκε πρόσφατα ἀπὸ τον εγγονό του Ιωάννη Δ. Ρέντζο, βλ. ΡΕΝΤΖΟΣ 2013. Βλ. ἐπίσης και το σχετικό ἀρθρο του κ. Γ. ΡΕΝΤΖΟΥ, στον παρόντα τόμο, 21-33.

³ ΣΚΕΦΕΡΙΣ, στον παρόντα τόμο, 165-170. Βλ. ἐπίσης ΣΚΕΦΕΡΙΣ 1962· πρβλ. ΣΥΝΕΣΙΟΣ 2010, 192.

⁴ Ιωακείμ Β': νῆσος Αντιγόνη Μαρμαρά 1860 - Αθήνα 10.8.1933. Μητροπολίτης Μαρωνείας (1894-1900), Ρόδου (1900-1910), Μητροπολίτης Νικοπόλεως & Πρεβέζης 13.3.1910-26.9.1931. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς αρχιερατείας του ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τὴν οθωμανικὴ κυριαρχία ἡ Πρέβεζα και γενικότερα ἡ Μητρόπολη Νικοπόλεως. Ἐλαβε μέρος στη σύσκεψη που ἔγινε το βράδυ του Σαββάτου 20.10.1912 στο Λιμεναρχεῖο, ὅπου τελικῶς ὁ Τούρκος στρατιωτικὸς διοικητὴς Μεχμέτ Ασάφ συμφώνησε νὰ παραδοθεῖ ἡ πόλη στον Ἑλληνικὸ Στρατό. Ἡ δοξολογία κατὰ τὴν ὁποία ἐκφωνήθηκε ὁ ὡς ἄνω λόγος, τελέσθηκε στον μητροπολιτικὸ νάο του Ἁγίου Χαραλάμπους τὴ Δευτέρα, 22.10.1912, ἐπομένη τῆς ἀπελευθερώσεως.

⁵ Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Ἱερός Σύνδεσμος*, τεύχ. 182/1912, 3-4 (εντοπισθέν ἀπὸ τον κ. Γεώργιο Κούρτη). Βλ. ἐπίσης ΚΟΥΡΤΗΣ 2009, 222.

πολλῆς ὡς ἐκ τῆς προθυμίας τῆς θυσίας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἡμῶν τῶν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν, παρ' ὧν χύνεται πικρὸν τὸ δάκρυ τῆς δουλείας καὶ ἀντηχεῖ βαθὺς ὁ στεναγμὸς τῶν δοκιμασιῶν καὶ τῶν μαρτυρίων.

Τὰ ὀνόματα ὑμῶν θὰ καταστῶσι περικλυτὰ καὶ προφερομένων αὐτῶν θὰ πάλλῃ πᾶσα εὐαίσθητος Ἑπειρωτικὴ καρδιά, αναλογιζομένη ὅτι ὑπέικοντες προθύμως τῇ ἱερᾷ τῆς πατρίδος φωνῇ, προθύμως ἐσπεύσατε εἰς τὸν δυσμίρητον ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος θάνατον, γιγνόμενοι δι' ὀλόκληρον τὸ δοῦλον ἔθνος λουτρὸν παλιγγενεσίας.

Ἄντι πάντων τούτων σᾶς προσφέρομεν στέφανον κατεσκευασμένον μὲ περιλίτσοιον δάφνην, βεβρεγμένην μὲ τὰ δάκρυα τῆς αἰδίου ἡμῶν εὐγνωμοσύνης, ἀφοῦ καὶ τὸ πολυτίμόν σας αἷμα τὸ προωρίσατε ὅπως ποτίσῃ ἀνὰ τὰς Ἑπειρωτικὰς καὶ Μακεδονικὰς δειράδας τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας καὶ τὰς δάφνας ἐκεῖνας, αἵτινες μετ' ὀλίγον θὰ κοσμίσωσι τὰ μέτωπα ὅλων τῶν ἐνδόξων ἠρώων, τῶν ἀγωνιστῶν καὶ μαρτύρων τῆς ἐλληνικῆς ιδέας ἐν τε τῇ Ἑπειρωτικῇ καὶ Μακεδονικῇ χώρα.

Εἴθε καὶ ἡμεῖς ἐν ἀγάπῃ ἀρρήκτῳ συνδεδεμένοι κατὰ τὰς ὥρας ταύτας τῶν μεγάλων κατὰ θεῖαν βουλήν ἀγόνων καὶ δοκιμασιῶν ἡμῶν νὰ ἀναδειχθῶμεν ἐφάμιλλοι τῶν ἐνδόξων προγόνων ἡμῶν, ἵνα δοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου τῶν Ἑλλήνων Θεοῦ καὶ τῆς φιλάτης καὶ πανενδόξου ἡμῶν πατρίδος ἐν γενεαῖς γενεῶν ἐπιφωνοῦντες:

Ζήτω τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος.

Ζήτω ὁ γενναῖος ἀπολυτρωτικὸς Ἑλληνικὸς Στρατός.

Ζήτω ἡ ἐλευθερία ἡμῶν.

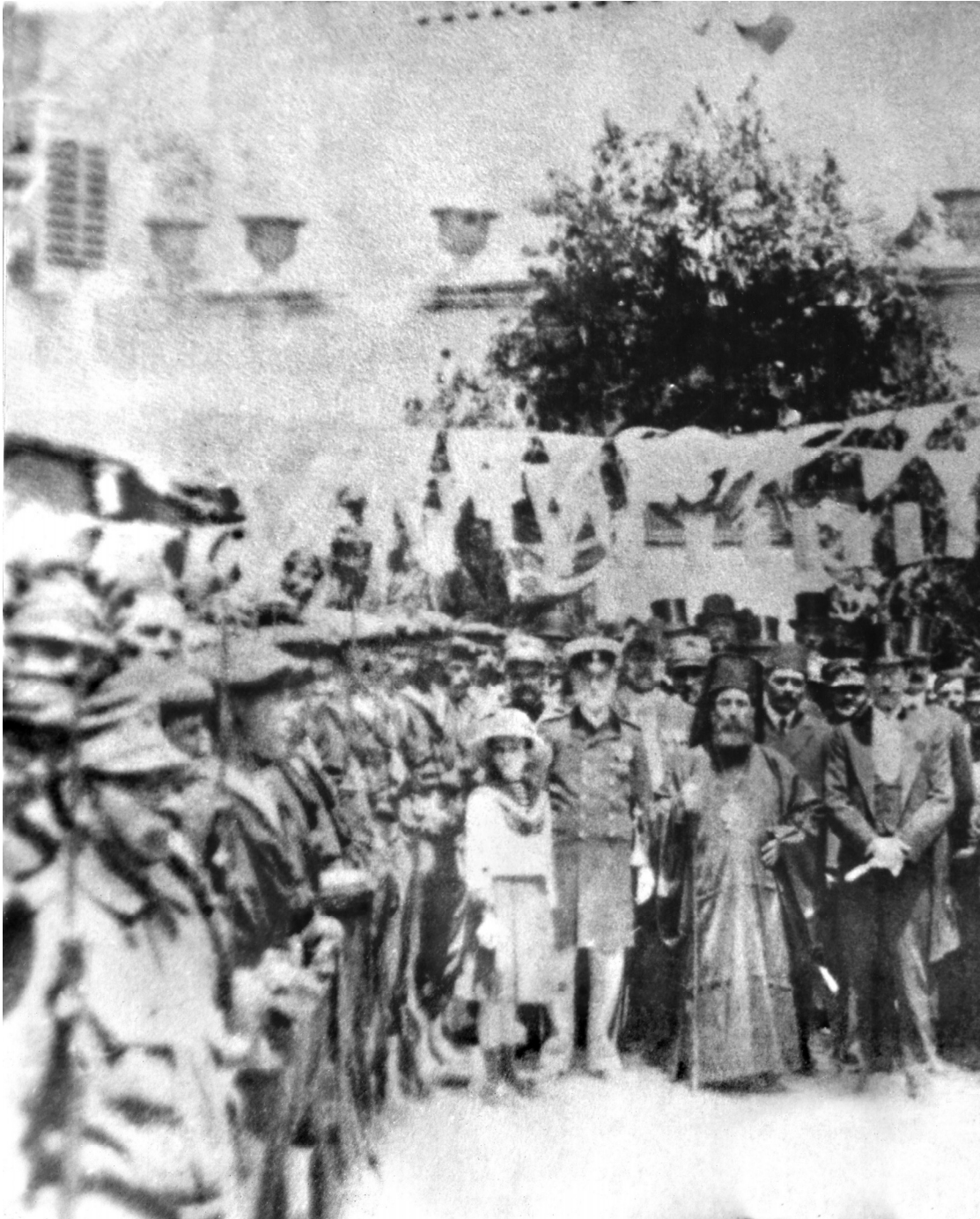
Το χειρόγραφο σημείωμα του Σπύρου Τσαΐμου,
κατοίκου της Πρέβεζας⁶

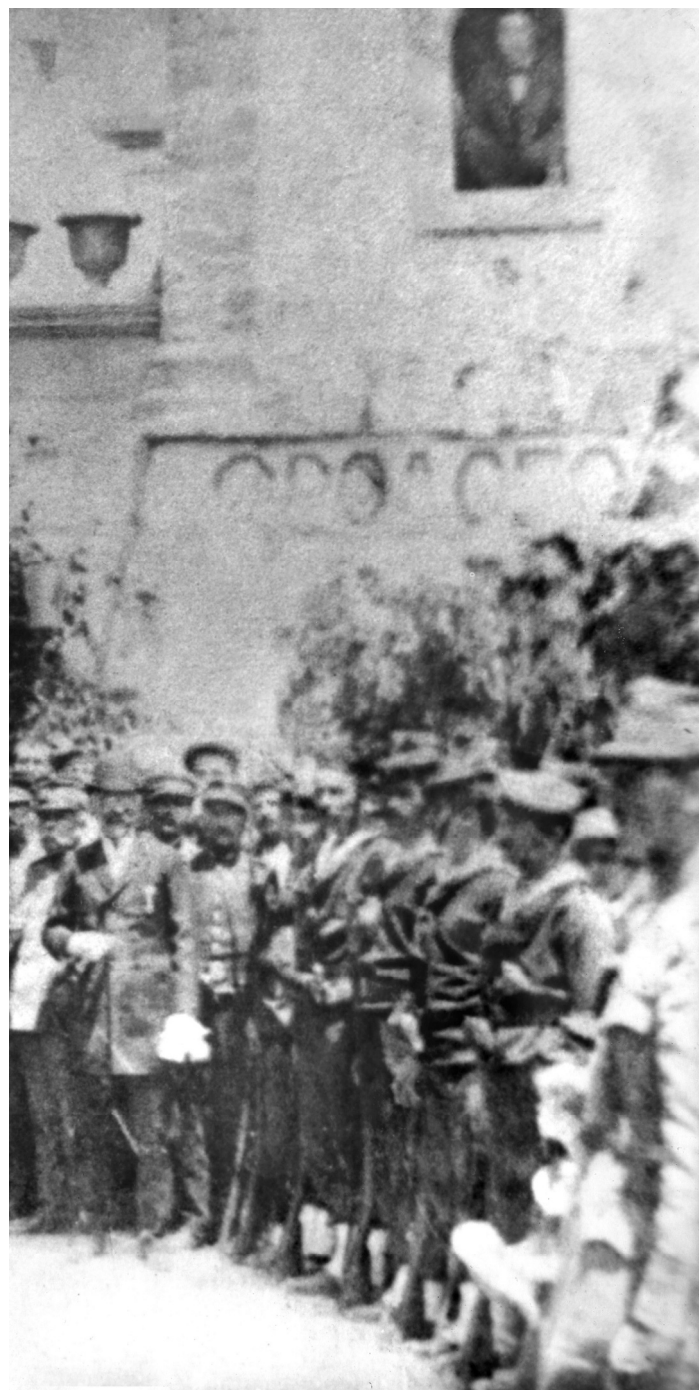
Εὐανθία σοῦ γράφω αὐτὰ ποῦ μὲ ἄκραν μυστικότητα μοῦ ψιθυρίζει ὁ θεῖος σου Κωστής καὶ σοῦ στέλνω μὲ τὴν ἀδελφὴν μου εἶναι κλεισμένοι μέσα νὰ εἰδοποιήσης ὅλες ἀπόψε στὸ κελάρι μὲ προσοχή, τὴν Μαριάνθη τὴν εἰδοποίησα, ἴσως αὔριον ξημερωθῶμεν ἐλεύθεροι, ἐπίσης νὰ προσέχεται μὴ συμβῆ κανένα κακὸν εἰς τὰς ὀθωμανίδας Νὺξ 20/10/1912 Σπύρος Τσαΐμος⁷

⁶ Αρχεῖο Ελευθερίου Μίχα, Πρέβεζα.

⁷ Μαζί με τὴν προσημνη τῆς λευτεριάς (ἴσως αὔριον ξημερωθῶμεν ἐλεύθεροι) ο αλτρουῖσμός (νὰ προσέχεται μὴ συμβῆ κανένα κακὸν εἰς τὰς ὀθωμανίδας).

Ο μητροπολίτης Ιωακείμ και αξιωματούχοι αναμένουν τους Έλληνες αξιωματικούς, έξω από τον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Χαράλάμπους, πριν την τέλεση δοξολογίας για την απελευθέρωση της Πρέβεζας (Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Νικοπόλεως & Πρεβέζης) (Επεξεργασία φωτογραφίας: Γιάννης Β. Παπαλέξης)

*Η προφορική αφήγηση του Σπυρίδωνα Βασίλη ή Παπά, σημαιοφόρου του Σώματος Ηπειρωτών του καπετάν Τζώρτζη ή Ζαχαράκη*⁸

Την παραμονή τῆς μάχης 19 Ὀκτωβρίου διετάχθη ὁ Καπετάν Τζώρτζης ἢ Ζαχαράκης νὰ μεταβῆ στὸ Κανάλι καὶ νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς τὴν Πρέβεζα μέχρις ὅτου συναντήσῃ τὸν ἐχθρό. Τὸ βράδυ πῆγαμε στὸ Κανάλι. Ὁ ἀρχηγὸς κάλεσε τὸν Μουχτάρι (Πρόεδρο) καὶ τοῦ ζήτησε ἕναν ἄνθρωπο νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ νὰ προχωρήσωμε πρὸς τὴν Πρέβεζα γιὰ νὰ ἐξακριβώσωμε ποῦ ἀκριβῶς εἶχαν πιασμένες θέσεις οἱ Τοῦρκοι. Ὁ πρόεδρος μᾶς ἔδωσε ἕναν Καναλιώτη καὶ μὲ αὐτὸν ὡς ὀδηγὸ μιὰ ομάδα ἀνταρτῶν προχώρησε μέχρι τὸν Κοῦκκο χωρὶς νὰ συναντήσῃ τὸν ἐχθρό. Εἶχε λάβῃ ἐντολὴ νὰ μὴ πυροβολήσῃ ὅταν συναντήσῃ τὸν ἐχθρό, ἀλλὰ νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ στείλουν νὰ εἰδοποιήσουν τὸν ἀρχηγό. Ἡ ομάδα ἐξετέλεσε τὴν ἐντολὴ καὶ εἰδοποίησε τὸν ἀρχηγὸν ὅτι μέχρι τὸν Κοῦκκο καὶ τὴν παραλία δὲν συνήντησαν πουθενὰ Τούρκους. Μὲ τὴν εἶδησιν αὐτὴν ὁ Καπετάν Τζώρτζης διέταξε τὸ Σῶμα του νὰ μετακινηθῆ ἐκ Καναλίου καὶ νὰ καταλάβῃ τὶς ράχες ἀπὸ τὸν Κοῦκκο μέχρι τὴν παραλία καὶ Μονολίθι μὲ τὴν αὐστηρὰν ἐντολήν νὰ μὴ ντουφεκίσῃ κανεὶς. Τὸ Σῶμα τοῦ Καπετάν Τζώρτζη δὲν εἶχε ἀκόμη σημαίαν. Τῆ σημαία τὴν ἔρραψαν στὴν Καμαρίνα καὶ τὴν ἔστειλαν μὲ ἄνθρωπον εἰς τὸν ἀρχηγὸν ὁ ὁποῖος τὴν ἔδωσε νὰ τὴν κρατᾷ ὁ Σπύρο Βασίλης ἢ Παπὰς ἐκ Καμαρίνας – ὅστις καὶ μᾶς διηγεῖται αὐτά. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶχε σημαιοζῦλο, ἔκοψε ἕνα βλαστάρη ἀπὸ ἀγριογκορτσιὰ τὴν ἔδεσε καὶ τὴν ἔστησε σὲ ἕνα ὄχθο. Οἱ Τοῦρκοι ποῦ ἦταν ταμπουρωμένοι εἰς τὸ Παλαιόκαστρον ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη μέχρι τοῦ Καπετάν Δήμου μόλις εἶδαν τὴ σημαία ἄρχισαν νὰ βάζουν. [...]

Ὁ ἐλληνικὸς τακτικὸς στρατὸς σὲ παράταξιν μάχης ἐπιτίθεται ἀπὸ τὰ ὑψώματα Μιχαλιτσίου-Σμυρτούλας μὲ ἀκάθεκτον ὀρμὴν ἐναντίον τῶν τουρκικῶν θέσεων εἰς τὰ ἐρείπια Νικοπόλεως. Οἱ Τοῦρκοι ἀντιτάσσουν σθεναρὰν ἄμυναν καὶ κτυποῦν τὸ κέντρον τῆς ἐλληνικῆς παρατάξεως διὰ τῶν βαρέων πυροβόλων των. [...] Ὁ στρατὸς καὶ οἱ ἀντάρτες προχωροῦν κατερχόμενοι ἀπὸ τὰ ὑψώματα Μιχαλιτσίου Κούκκου πλησιάζοντες πρὸς Παληόκαστρον. Κατὰ τὴν ἐξόρμησιν αὐτὴν στρατοῦ καὶ ἀνταρτῶν τραυματίζεται σοβαρὰ ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Καπετάν Τζώρτζη ὁ ἀνεψιὸς του Δημήτριος Παπαμιχαὴλ ἐκ Καμαρίνης, ἀντάξιός υἱὸς τοῦ ἱερέως Παπαμιχαὴλ τοῦ φονευθέντος κατὰ τὴν μάχην Ζαλόγγου καὶ καταστροφὴν τῆς Καμαρίνας. Ὁ τραυματίας μεταφέρεται ἀμέσως εἰς τὸ Χειρουργεῖον ποῦ ἦτο στὸ Μιχαλίσι. Ἐγὼ μὲ τὴ σημαία ποῦ εἶχα διαταχθῆ νὰ μείνω ἐκεῖ, βλέποντας τοὺς ἄλλους νὰ προχωροῦν κατέβηκα καὶ ἐγὼ καὶ προχώρησα παρὰ τὴν διαταγὴν. Οἱ Τοῦρκοι μόλις διέκριναν τὴ σημαία καὶ εἶδαν νὰ προχωρῆ ἄρχισαν νὰ πυροβολοῦν ἐναντίον μου, οἱ σφαῖρες σύριζαν δεξιά καὶ ἀριστερά. Τὸ Σῶμα τῶν Κρητῶν ποῦ ἦταν πλάγι

⁸ Βλ. ΣΑΚΚΑΣ 1973, 98-104.

μου ἀριστερὰ καὶ προχωροῦσε πρὸς τὰ ὄχθια, ὅταν μὲ εἶδε μὲ τὴ σημαία νὰ προχωρῶ μοῦ φωνάζουν «Ὁ σημαιοφόρος νὰ σταματήση ...». Ἐγὼ ὅμως προχωροῦσα χωρὶς νὰ τοὺς ἀκούσω. Οἱ Τοῦρκοι ἔρριψαν Ὀμοβροντίαν πυρῶν ἐναντίον μου, μία σφαῖρα πέρασε ἀπὸ τὸ γόνυ μου καὶ μοῦ ἔκοψε ἓνα κουμπὶ ἀπὸ τὴν κοιλότητα ποὺ φοροῦσα χωρὶς νὰ μὲ πληγώσει [...]. Ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἔβλεπαν τὴ σημαία ὑψωμένη ἔρριχναν ἀκαταπαύστως ἐναντίον μας. Οἱ Κρήτες τότε μὲ ἠπήλησαν ὅτι θὰ μὲ σκοτώσουν ἂν δὲν φύγω νὰ πὰω στὸ σῶμα μου. Ἀναγκάσθηκα νὰ περιτυλίξω τὴ σημαία καὶ νὰ φύγω γιὰ νὰ πλησιάσω τοὺς δικούς μου ποὺ εἶχαν προχωρήσει πρὸς τοῦ Καπετὰν Δήμου [...]. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ σῶμα μου εἶχε φθάσει στὸν Μύτικα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου Ἀηταξιάρχην. Ὁ Καπετάνιος μόλις μὲ εἶδε μὲ τὴ σημαία τυλιγμένη μὲ διατάζει νὰ τὴν ξετυλίξω καὶ νὰ τὴν ὑψώσω. Μόλις ὅμως τὴν ὑψώσα οἱ Τοῦρκοι ποὺ ἦσαν ὄχρωμένοι στὸ Φουσκούρι ἄρχισαν νὰ ρίπτουν ἐναντίον μας μπαταριές, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Ἐκεῖ ὅπως πληροφορηθήκαμε ἦταν ὁ Νταούτ Τσαούσης ὁ ἀστυνομικὸς Σταθμάρχης Καμαρίνας ὑπηρετήσας ἐκεῖ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, Τοῦρκος πολὺ φανατισμένος ἀλλὰ παληκάρι.

Στὸ Μύτικα ποὺ εἴμασταν ζητήσαμε ἀπὸ τὸν πρόεδρο τοῦ χωρίου ψωμὶ καὶ τυρὶ γιὰ νὰ φᾶμε γιὰτὶ εἴμασταν νυστικοὶ ἀπὸ τὸ βράδυ. Ἐνῶ τρώγαμε ἤλθε διαταγὴ νὰ σταματήσωμε νὰ μὴ προχωρήσωμε πιὸ κάτω καὶ μετὰ ἄλλη διαταγὴ νὰ πιάσουμε τὴ γραμμὴ ἀπὸ τὸ Μύτικα μέχρι τοῦ Καπετὰν Δήμου.

Στὴ γραμμὴ αὐτὴ μείναμε ὅλη τὴ νύχτα. Χαράματα ἤλθε τὸ χαμπέρι ὅτι ἔπεσε ἡ Πρέβεζα. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἐγκαταλείψει τὸ Παληόκαστρον καὶ εἶχαν ἀποσυρθεῖ εἰς τὴν Πρέβεζα. Δύο κανονιὲς τῆς πυροβολαρχίας Χαβὶνὴ ἔπεσαν εἰς τὸ Κάστρο καὶ τὸ Τζαμί τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα. Τοῦτο ἀνάγκασε τοὺς Τούρκους νὰ ζητήσουν τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως γιὰ νὰ μὴν ἔχουν θύματα. Κινήσαμε τὸ πρωὶ ἀπὸ τίς θέσεις ποὺ βρισκόμασταν γιὰ νὰ πᾶμε στὴν Πρέβεζα. Συγκεντρωθήκαμε καὶ ὁ καπετὰν Ζαχαράκης μοῦ λέγει νὰ δώσω τὴ σημαία εἰς τὸν Λάμπη Μπουραζάνην, Πρεβεζᾶνον ὁ ὁποῖος ὑπηρετοῦσε στὸ σῶμα τοῦ Ζαχαράκη ὡς ἐθελοντῆς ποὺ εἶχε ἔλθει ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Ἀντέτεινα εἰς τοῦτο καὶ τοῦ εἶπα ὅτι ἐγὼ ἐκρατοῦσα τὴ σημαία καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μάχης καὶ τώρα νὰ τὴ δώσω σὲ ἄλλον; Ἐπέμεινε ὅμως καὶ μοῦ εἶπε ὅτι νὰ τὴν δώσουμε σ' αὐτὸν τώρα ποὺ εἶναι Πρεβεζᾶνος καὶ μετὰ τὴν ξαναπαίρνεις ἐσὺ. Ἐγὼ θύμωσα, ἔδωσα τὴ σημαία καὶ εἶπα ἐγὼ δὲν τὴν ξαναπαίρνω. Μπήκαμε στὴν Πρέβεζα καὶ τὸ βράδυ μείναμε στὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Τὴν ἐπομένην 22 Ὀκτωβρίου διετάχθημεν ν' ἀναχωρήσωμεν διὰ τὸ Φανάρι διὰ νὰ ἐμποδίσωμε τοὺς Τσάμηδες νὰ κατέλθουν στὴν Πρέβεζα.

*Αναμνήσεις του Ηλία Βασιλά,
καθηγητή τότε του Ημιγυμνασίου Πρεβέζης⁹*

[...] άξιόλογο ρόλο στην προετοιμασία του Πολέμου του 1912 έπαιξε τὸ ἐν Ἀθήναις Ἑπειρωτικὸ Κομιτάτο, τὸ ὁποῖον ἔστειλε στην Πρέβεζα τὸν ἀπόφοιτο τῆς Σχολῆς Χάλκης ρασοφόρον Βασίλειον Μπάλκον, με τὸν σκοπὸν νὰ ὀργανώσῃ τάγματα ἐλευθέρων Ἑλλήνων μαχητῶν μέσα στό Τουρκικὸ ἔδαφος στην πόλη καὶ τὰ χωριά. Μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ Β. Μπάλκου διαβιβάζονταν στό Ἄκτιο πληροφορίες καὶ ἐλάμβαναν ἀπὸ κεῖ ὁδηγίες καὶ ὄπλα, τὰ ὁποῖα διανεμόνταν σὲ ἀποφασιστικὰ παλληκάρια – γιὰ νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸ ἐνδεχόμενον σφαγῶν καὶ βιαιοπραγιῶν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν τῆς πόλεως.

Τριακόσια ὄπλα εἶχαν διανεμηθῆ μέσα στην Πρέβεζα καὶ ἀνάμεσα στοὺς μεμνημένους νέους ἦταν κι ὁ πατέρας τοῦ γράφοντος [ο Βασίλειος Βασιλάς]. – Δύο ὄπλα, θυμᾶμαι, ἔκρυβε ὁ μακαρίτης ὁ Πατέρας μου κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι τῆς κάμαρης με ἄρκετὰ φυσέκια καὶ δύο ξιφολόγχες. Ἐμᾶς τὰ τέσσερα παιδιὰ του, τρία ἀγόρια καὶ ἓνα κορίτσι, μᾶς ἔβαζε νὰ κάνουμε ἐκεῖνο τὸ πρωῖνὸ (20 Ὀκτ.) προσκυνήσεις στὰ ἅγια εἰκονίσματα γιὰ τὴ νίκη τῶν Ἑλληνικῶν ὀπλων στη Νικόπολι, αὐτὸς ὁμως ταυτόχρονα καθάριζε τὸ μᾶουζερ γιὰ τὴν περίπτωση ἀμύνης ἐναντίον τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ ὄχλων ἂν ἐπιχειροῦσαν σφαγές ἢ συλλήψεις χριστιανῶν. [...]

Πρῶτος διοικητῆς τῆς Πρεβέζης ἐστάλη ὁ Ἐνυάλης, ἄλλοτε ἐκεῖ Ἕλλην πρόξενος, μετὰ τοῦτον ὁ Βελλιανίτης, Ἐφορος ὁ Γ. Κωστάκης, Ταμίας Α. Κανάκης, Ι. Λοῦβρος Τελώνης, ὡς λιμενάρχης κ. Παπαλουκάς. [...] Ὡς ἀστυνόμος ἐστάλη στην Πρέβεζα ὁ Ν. Τρουπάκης καὶ ὑπομοίραχοι Ι. Βουράκης καὶ Εὐστάθ. Παυλόπουλος με βρακοφόρους Κρήτας Χωροφύλακας.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι πρῶτο τὸ Ρωσικὸν Προξενεῖον τῆς Πρεβέζας ἀνεγνώρισεν ἐπίσημως τὴν Ἑλληνικὴ Κατοχὴν τῆς πόλεως. Πρόξενος ἦταν τότε ὁ Δημήτρ. Σκέφερης, πατέρας τοῦ Περικλῆ Ὑφ/γοῦ Ἐξωτερικῶν, θανόντος τὸ 1972.¹⁰

[Εἰς] τὸ καταρτισθὲν με τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου (6.10.1912) σῶμα τῶν ἐθελοντῶν Ἑπειρωτῶν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔσπευσαν με ἐνθουσιασμὸν νὰ καταταγοῦν πολλοὶ φοιτηταί, ἐργάτες καὶ μαθηταί ἀκόμη, Πρεβεζάνοι, Ἀρτινοὶ καὶ Γιαννιωτῆς. Ἀρχηγὸς τῶν ἦτο ὁ Κων/νος Τζώρτζης (Ζαχαράκης), ἡρωϊκὸς ἔργονος τοῦ καπετὰν Ζαχαράκη, ποὺ ἐπολέμησε με τοὺς Γάλλους ἐναντίον τῶν τουρκαλβανῶν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ στη Μάχη τῆς Νικοπόλεως (12.10.1798). Ὁ ἴδιος καπετὰν Τζώρτζης ἦτο ἀρχηγὸς τῶν Καμαρινιωτῶν καὶ Λακκιωτῶν στὸν ἀτυχή κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον τοῦ Ἀπριλίου 1897. Εἶναι γνωστὸν πῶς στὸν

⁹ Βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 1955· 1973· 2012, 458-462.

¹⁰ ΒΑΣΙΛΑΣ 1973· 2012, 461-462.

πόλεμον ἐκεῖνον τὸ ἥρωϊκὸ χωριὸν χαλάστηκε. [...] Ἄλλοι Πρεβεζάνοι ἐθελονταὶ γνωστοὶ στὴ μάχη τῆς Νικοπόλεως (20.10.1912) εἶναι ὁ καπετὰν Κορδονόρης, ὁ Ν. Νικλάμπας, ὁ Ἡλίας Καστάνης, ὁ Κώστας Μπάλκος, ἀδελφὸς τοῦ ἄλλοτε Δημάρχου Πρεβέζης Βασιλείου, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε ἥρωϊκὰ εἰς τὴν μάχη αὐτή.¹¹

[Και σε ἄλλο σημεῖο, σχετικὰ με τὴν υποδοχὴ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατεύματος στὴν πόλη τὴν 21 Οκτωβρίου, ἀναφέρει καὶ] [...] τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον. Ἐνῶ ὁ λαὸς παραληροῦσε ἀπὸ χαρὰν, ἐζητωκραύγαζε καὶ ἐπυροβόλει, ὁ Λουκάς Σαρδελῆς ζύγωσε τὸν Ταγματάρχην Σπηλιάδην διὰ νὰ τὸν ἐναγκαλισθῆ καὶ ἀσπασθῆ. Καὶ μὴ μπορώντας νὰ τὸν φθάσῃ, πὸν ἦταν ἔφιππος, ἀγκάλιασε τὸ ἄλογο καὶ τὸ φιλοῦσε λέγοντας: «Ἄ νὰ μοῦ ζήσετε παλληκάρια μου. Καλῶς μᾶς ἦλθατε. Ζήτω ὁ Γεώργιος!, Ζήτω ἡ Ἑλλάδα!».¹²

*Αναμνήσεις του Ευκλείδη Τσακαλώτου,
διευθυντῆ τότε του Ημιγυμνασίου Πρεβέζης¹³*

Ἦταν τοῦ Ἁγίου Γερασίμου. Ἡμέρα βροχερή. Ὁ κόσμος περιμένε μὲ ἀγωνία. Ὁ Βασίλης ὁ Μπάλκος ἐπληροφόρησε ὅτι ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ Λευκάδα ἀνακοίνωσε κρυφὰ ὅτι τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα προελαύνουν στὴ Μακεδονία καὶ ὅτι στρατὸς ἐλληνικὸς διέβη τὴν γέφυρα τῆς Ἄρτας. Ὁ κόσμος νόμισε ὅτι ἦταν μπουμπουνητὰ γιατί ἡ μέρα ἦταν συννεφιασμένη. Τὸ μεσημέρι οἱ πυροβολισμοὶ ἔγιναν αἰσθητότεροι. Τότε ὁ κόσμος κατάλαβε ὅτι ὁ στρατὸς προχωρεῖ πρὸς τὴν Πρέβεζα.

Μέσα στὴν Πρέβεζα ὀργανωμένος τουρκικὸς στρατὸς δὲν ὑπῆρχε, ἀλλὰ Ἄλβανοὶ ἄτακτοι, ὀπλισμένοι, πὸν τρομοκρατοῦσαν τὸν κόσμο. Ὁ Σερβέρης, Τοῦρκος Πρεβεζᾶνος, σκοτώθηκε ὡς ἐθελοντῆς στὴ Νικόπολη. Ὁ γιατρὸς Ἰωσήφ Λάζαρος εἶχε ἐπιστρατευθεῖ στὴν Ἐρυθρὰ Ἡμισέληνο. Τὸ δειλινὸ ἠσύχασαν οἱ πυροβολισμοί. Οἱ τουρκικὲς οἰκογένειες ἐντρομες ἔφευγαν ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο φωνάζοντας Ἀλάχ! Ἀλάχ! καὶ ζητοῦσαν προστασία σὲ ἐλληνικὰ σπίτια.

Οἱ Τοῦρκοι ἤθελαν νὰ ἀντισταθοῦν ἐπὶ τῆς τάφρου καὶ ἔφτιαχναν πρόχειρα ὀχυρώματα. Ἐπῆγα στὴ Βρυσούλα γιὰ νὰ δῶ, ἀλλὰ ἐκεῖ μὲ σταμάτησαν Τοῦρκοι στρατιῶτες μὲ τὴ φράση: «Γιασὰκ-Γιασὰκ», δηλαδὴ «ἀπαγορεύεται».

Τὴ νύχτα ἔπαυσαν ἐντελῶς οἱ πυροβολισμοί. Ἐγὼ τὸ βράδυ ἐτοίμαζα τὴν

¹¹ ΒΑΣΙΛΑΣ 1955· 2012, 320-321.

¹² ΒΑΣΙΛΑΣ 1955· 2012, 322-323.

¹³ Ἀπὸ τὴν καταγραφὴ τοῦ Λυκειάρχῃ Μιχάλη Κατσαοῦνη, διευθυντῆ –τότε– τοῦ Ημιγυμνασίου Πρεβέζης, βλ. ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ 1990.

Ελληνική Σημαία. Τὸ πρωτὶ δὲν εἶδαμε οὔτε περιπόλους οὔτε ἄλλον στρατὸ καὶ κίνηση. Οἱ Τοῦρκοι ἄφαντοι. Στις 2 μετὰ τὸ μεσημέρι μάθαμε ὅτι θὰ εἰσήρχετο ὁ Ἑλληνικὸς στρατός. Πράγματι ὁ Δεσπότης μὲ τὰ ἱερὰ ἄμφια, οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ λαὸς βγήκαν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ὁδὸ νὰ ὑποδεχθοῦν τοὺς νικητὲς. Κοντὰ στὸ νεκροταφεῖο¹⁴ φάνηκε ὁ στρατός. Ἔγινε πανζουρλισμός. Φωνῆς «Ζήτω ἡ Ἑλλάδα» δονοῦσαν τὴν ἀτμόσφαιρα. Ἦρχετο ἐπίσης τὸ σῶμα εθελοντῶν Κρητῶν καὶ τὸ σῶμα τῶν ἐθελοντῶν Πρεβεζάνων. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ ἔφιππος ὁ Σηπλιάδης.

Μαζὶ λαὸς καὶ στρατὸς μῆκαν στὴν πόλη. Στὴν πλατεία πρὸ τοῦ Διοικητηρίου ἀνέμενε παρατεταγμένος ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἄοπλος. Ἐκεῖ ἔγινε ἡ παραλαβὴ τῶν αἰχμαλώτων. Οἱ αἰχμάλωτοι μεταφέρθηκαν στὴν Λευκάδα. Ὁ Δεσπότης μὲ τὴν Δημογεροντία εἶχαν ἐτοιμάσει ψητὰ ἀρνιά στὸν φοῦρνο γιὰ ὄλον τὸν στρατό.

Ἐγὼ ἤμουν τότε Διευθυντὴς τοῦ ἡμιγυμνασίου τῆς Κοινότητος ποὺ ἀριθμοῦσε 120 μαθητὲς καὶ στεγαζόταν στὸ Ξενοδοχεῖο τοῦ Πατίκου.¹⁵ Τὸ Σχολεῖο ἐπετάχθη γιὰ νὰ μποῦν μέσα οἱ Κρητικοί, 50 περίπου, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Μάνο.

Σὲ λίγες μέρες ἔγινε ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἀρχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Πρῶτος Πολιτικὸς Διοικητὴς ἦλθε ὁ Θωμᾶς Βελιανίτης, Παζινὸς τὴν καταγωγή καὶ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Βελιανίτου, χρηματίσαντος Ὑπουργοῦ Παιδείας.

Ὁ καθηγητὴς τῆς Φιλολογίας Χρῆστος Κοντὸς ἐξεφώνησε τὸ ἐπόμενο ἔτος τὸν πρῶτο πανηγυρικὸ τῆς Ἐπετείου. Ἐγὼ τότε, τὴν ἴδια μέρα πῆρα τοὺς μαθητὲς τοῦ ἡμιγυμνασίου καὶ μὲ τὰ πόδια, κρατώντας στεφάνους καὶ τὴν σημαία ἐπήγαμε στὴ Νικόπολη, στὸν Ἄϊ-Γιάννη. Ἐκεῖ καταθέσαμε τοὺς στεφάνους εἰς μνήμην τῶν πεσόντων Ἐλευθερωτῶν καὶ ἐπεστρέψαμε πάλι μὲ τὰ πόδια στὴν Πρέβεζα.

¹⁴ Στὴ θέση δηλαδή όπου βρίσκεται τὸ σημερινὸ νεκροταφεῖο, ελαιώνας, τότε, ἰδιοκτησίας Χριστοφόρου Ρίζου, ὁ οποίος δώρησε στὸν Δήμο Πρέβεζας τὴν ἔκταση αὐτὴ γιὰ νὰ γίνῃ κοιμητήριο (μέχρι τότε κάθε ναὸς εἶχε καὶ τὸ κοιμητήριό του).

¹⁵ Ἡ ἀφήγηση ἔγινε στα τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1980. Τὸ αναφερόμενο ὡς Ξενοδοχεῖο Πατίκου –τὸ ὁποῖο τις τελευταῖες δεκαετίες εἶχε ενοικιασθεῖ ὡς πανδοχεῖο ἀπὸ τὸν Κοντοδημητράτο (παρωνύμιο Πατίκος)– εἶναι τὸ ἐπὶ τῆς σημερινῆς οδοῦ Κ. Σαπουντζάκη καὶ Βύρωνος κτίριο, ἰδιοκτησίας τότε –τὸ 1912– Αθανασιάδη καὶ σήμερα ἰδιοκτησίας τοῦ Δήμου Πρέβεζας.

Βιβλιογραφία

- ΒΑΣΙΛΙΑΣ Η.Β., 1955, Η απελευθέρωση της Πρεβέζης από τους Τούρκους, 21.10.1912, εφημ. *Αγών Πρεβέζης*, φ. 36, 17.10.1955, 1 & 4· φ. 37, 24.10.1955, 2
- ΒΑΣΙΛΙΑΣ Η.Β., 1973, Το χρονικόν της απελευθέρωσης της Πρεβέζης 21.10.1912, εφημ. *Ηπειρωτικόν Μέλλον*, φ. 97/771, 14.11.1973, 1-2
- ΒΑΣΙΛΙΑΣ Η.Β., 2012, *Άπαντα*, Πρέβεζα
- ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ Μ., 1990, Απελευθέρωση Πρεβέζης, εφημ. *Ελεύθερη Γνώμη*, φ. 17, 13.11.1990, Πρέβεζα, 5, 7, 8
- ΚΟΥΡΤΗΣ Γ.Ι., 2009, Ύμνοι για την απελευθέρωση της Πρέβεζας από άγνωστα κείμενα, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 45-46, 217-223
- ΡΕΝΤΖΟΣ Ι.Μ., 2013, *Ημερολόγιο 1893-1912. Η οθωμανική Πρέβεζα*, Πρέβεζα
- ΣΑΚΚΑΣ Γ., 1973, *Η ιστορία της Καμαρίνας και η τραγωδία του Ζαλόγγου*, Πρέβεζα
- ΣΚΕΦΕΡΙΣ Π., 1962, Η παράδοση της Πρεβέζης (21.10.1912). Μια σχετική ανέκδοτος έκθεσις του τότε υποπροξένου της Ρωσσίας εις Πρέβεζαν Δ. Σκέφερι, *Ο Νέος Κουβαράς, Ετήσιος Ηπειρωτικός Χρονογράφος* 2, 180-184
- ΣΥΝΕΣΙΟΣ Α.ΣΤ., 1993, 21 Οκτωβρίου 1912. Απελευθέρωση της Πρέβεζας, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 27-28, 17-31
- ΣΥΝΕΣΙΟΣ Α.ΣΤ., 2010, Η απελευθέρωση της Πρέβεζας μέσα από τις πηγές και η συμβολή του Υγειονομικού, του Ναυτικού, της Αεροπορίας, στο: Μ. ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ & ΧΡ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΣ (Επιμ.), *Πρέβεζα Β΄. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συμποσίου για την Ιστορία και τον Πολιτισμό της Πρέβεζας (16-20 Σεπτεμβρίου 2009)*, II, Πρέβεζα, 187-209